

KESİNBİLİM ARAYIŞINDA HUSSERL'İN NATURALİZM ELEŞTİRİSİ

İbrahim Daskaya
Dr., Sakarya Ü. İlahiyat f.

Husserl'in felsefe tasarımı, tüm a priori bilimlerin aynı çatı altında toplanmasını sağlayacak olan tümel bir ontolojinin temellerini kuracak bir yöntem geliştirmektir. Bu yöntem ona göre fenomenolojidir. Çünkü fenomenoloji fenöznelliğe ve öznelerarası alana ait somut fenomenlerin bilimi olduğundan, naturalist eğilimlerin tersine, yapısı gereği ontolojinin a priori bilimidir. Ona göre, naturalizm bu somut fenomenleri, özne ve öznelerarası çerçevede ele almak için çok yetersizdir.

İnsan kültürünü ilgilendiren en önemli konu, Husserl'e göre, felsefenin kesinbilim haline getirilebilmesidir. O, çağdaş felsefe eğilimleri arasında bu amacı naturalizm, tarihselcilik ya da dünyagörüşü felsefeleri ile kendi fenomenolojisinin taşıdığını, ancak ilk iki yaklaşımın bu amacı gerçekleştirmeyi başaramadıklarını, tersine farklı noktalardan skeptisme yol açarak herhangi bir bilimin imkanını bile ortadan kaldırdıklarını ileri sürer. Kendi fenomenolojisinin ise kesinbilim idesine ulaşmaya en yakın "betimleyici bir felsefe yöntemi" olduğunu iddia eder. Böylece o doğru bir yöntemsel temel üzerinde "araştırma, hareket noktasını felsefelerden değil, şeylerden ve problemlerden almalıdır" ifadesi kesinbilim olarak bir felsefenin kurulabileceğini, bunun için de naturalizm ve tarihselcilik ya da dünyagörüşü felsefelerinin hatalarına düşmemek gerektiği hususuna dikkat çeker.

Husserl "Kesin Bilim Olarak Felsefe" adlı eserinde, skepticism gibi ciddi epistemolojik bir soruna yol açan bu yaklaşımların yanılgılarının kaynağına inmeye çalışır. Bu akımların pozitif bir eleştirisi ile, ortaya çıkan skeptik sonuçların bilimsel felsefe idesine zarar vermesini önlenmek ister. Pozitif eleştiri, eleştirilenin temelleri ve yöntemleri açısından incelenerek eleştirilmesidir. Böylece "eleştirilen" sonuçları bakımından değil, kendi içsel kuruluş ilkeleri ve postulatları açısından eleştirilmiş olur. Bu da, teorik etkinlikten beklenilecek bir özelliktir. Çünkü mantıksal ya da pratik sonuçlarına bakılarak (negatif olarak) eleştirilen bir kuruluş, asla nihai olarak yadsınamaz. Çünkü, "eleştiri ayrıştırıp açıklayarak, bizi problem olarak çokanlamalı ve bulanık formüle edilen felsefi motiflerin asıl anlamını izlemeye zorla(malı)dır."

Bu yazıda Husserl'in izlediği sıra ile ilkin naturalizmin, sonra da tarihselcilik ve dünyagörüşü felsefelerinin bu tarz bir pozitif eleştiriye nasıl tabi tutulduklarını gös-

termeye çalışacağım. Çalışma Husserl'in "Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe" adlı kitabı ve "Phenomenology" adlı kısa makalesiyle sınırlandırılmıştır.¹

Husserl, yukarıda da ifade edildiği üzere eleştiri etkinliğinin iki tarzda yapılabileceğini ileri sürer. İlk eleştiriye konu olanın mantıksal sonuçlarına bakılarak (tabii yanı sıra pratik sonuçlarına bakmaktan da söz edecektir), bu sonuçların eleştirilenin yadsınmasını sağlayıp-sağlamadığına bakmak. İkincileyin, Husserl'in pozitif eleştiri dediği, temelleri ve yöntemleri eleştirmek. Husserl naturalizm eleştirisinde sırasıyla, bu yaklaşımın kesinbilim idesini, amaçladığı üzere, kurmaya yeterli olup-olmadığını, naturalistin bu bilgi yorumuna izin veren tutumunu ve bu tutumun nasıl bir epistemolojik sonuca yol açtığını sorgular. Husserl'in naturalizmi, temelleri ve yöntemi açısından ele alma talebi, eleştirinin bu hususlar yönünde yapılmasının nedenidir. Bunların incelenmesi, naturalizmin nasıl bir felsefe ortamında ortaya çıktığının, yani kendisini teorik olarak nasıl temellendirdiğinin araştırılmasına, ve felsefeyi kesinbilime dönüştürme çabasında kullanılan yöntemin bulgulanmasına yöneliktir.

Husserl, naturalizmin felsefenin kesinbilim olması için reforma yönelik bir hareket olduğunu iddia eder. Ancak naturalizm bu amaca ulaşamamıştır. Çünkü naturalist tutum, doğayı zaman-mekan birliği içindeki varlığın kesin doğa yasalarına göre yönetilmesi olarak görüp, tüm varlığı bu yasaların egemenliğine sokmaya çalışır. Bu çabanın altında doğa bilimlerindeki başarının geniş ölçüde etkisi vardır, naturalizm doğa yasalarının pek çok alanda bulgulanmasının görülmesiyle yaygınlaşmıştır. Naturalizmin genel tutumu, bir tür indirgemeci anlayışla -ki Husserl'in de haklı olarak "egemen olan anlayış alışkanlığı" dediği şey- bilinmeyi ya da başka olanı, bilinene ya da aşına olana b e n z e t e r e k bilme, tanıma eğiliminin, doğa bilimlerinin kullanılarak gerçekleşmesinde ortaya çıkarılmasıdır. Bu eğilim, naturalizmde her şeyi doğa olarak görmedir, dolayısıyla naturalist, bu tarz görülmeyecek olanlar hakkında da bir takım sonuçlara -muhtemelen yanlış, rastlantıyla doğru sonuçlar- ulaşır. Naturalizmin belirleyici tutumu *bilinci doğallaştırmak*, dolayısıyla bilinç verilerini doğallaştırmak, öte yandan da *ideleri doğallaştırmaktır*. Husserl'in eleştirel analizi önce bilincin doğallaştırılmasını ele alacaktır. Gerçi ona göre varlık ve değer sorunlarını ekzakt doğa bilimleri gibi çözmeğe çalışmak bir hizmettir ve naturalizmin gücü bu talebinden (aklın, akıl aracılığıyla doğallaştırılması) gelmektedir, ancak bu talep yol açtığı sonuç açısından bakıldığında haklı bulunamaz. Husserl bu talebi skeptisme yol açtığı için onaylamaz.

¹. Husserl, E. *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*, (Çev. Tomris Mengüsoğlu), İstanbul, Yapı Kredi Yay. 1995; - "Phenomenology", *Encyclopaedia Britannica*, 1963.

Skeptizm naturalizmin kaçınmayacağı bir sonuçtur. Çünkü naturalist, akıl ile doğayı özdeşleştirdiği her noktada ister istemez bir çelişkiye düşer: açıklanacak olan ile açıklayacak olanın birbirine indirgenmesi. Böylece o, doğallaştırdığı akli, k e n d i n d e akıl olarak asla bilemeyecektir; çünkü aklın bilme yapısını, sınırlarını, imkanlarını hep doğallaştırılmış bir biçim altında görecektir. Aklın kendi yapısının neyi, ne kadar ve doğru olarak bilip bilmediği üzerine düşünemeyecektir bile. Bu, kısır bir döngünün içine düşmektir.

Görüldüğü üzere naturalizm, değil kesinbilim olarak felsefenin temellerini bulmak, doğa bilimlerinin kendi naif işleyişlerinde ulaştıkları noktaları bile yitirme tehlikesine yol açmıştır. Naturalizm skeptisme açtığı kapıdan, kesinbilim idesinin kaçmasına göz yummuştur. Husserl, bu başarısızlığı göstererek naturalist yöntemin amacı açısından da değerini kaybettiğini ileri sürer. Dolayısıyla o, naturalizmin eleştirisini ilk olarak, kesinbilim idesine ulaşma amacını gerçekleştirip gerçekleştiremediği noktasından yapmıştır. Elbette kesinbilimin nasıl bir temele gereksinim duyduğu ve bu temeli naturalizmin sağlayıp sağlamadığı Husserl'in kendi kesinbilim anlayışına göre değerlendireceği hususlardır. Naturalizmin bilimsel felsefe için öngördüğü temel olarak doğa bilimi, Husserl için üzerinde düşünülmemiş naif bir etkinliktir ve felsefenin kesinbilim olmasında kullanılmaz. Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Doğa bilimsel yöntemlerin kullanımıyla ortaya atılmış hiçbir fiziksel ya da psikofizik sav kesinbilim idesinin gerçekleştirilmesinde bir öncül olarak kullanılmaz. Çünkü doğa bilimleri yöntemleri kendi yapıları gereği sınırları çok geniş araçlar değildir. Doğa bilimsel yöntemlerin dar sınırlılığı ile kastedilen bu yöntemlerin kullanım alanıdır.

Bu sınır, kendi içinde eleştirel olabilen doğa bilimlerinin kendi naif tavırları içinde kaldıkları sürece, kendi etkinlikleri hakkında soru sormamalarından kaynaklanır. Bu, refleksiyonlu bakışın onlarda bulunmadığı anlamına gelir. Böylece doğa bilimleri asla "genel olarak tüm deneyim ve deney bilimsel düşünce" hakkında soru sormazlar. Tersinin imkanından söz etmek, bir çelişkiye düşmektir. Ekzakt doğa bilimleri çeşitli yöntemler aracılığıyla doğanın belirli yönlerini konu edinir. Bu yöntemler bu belirli yönlerin açıklanması, anlaşılması için geliştirilmişlerdir. Oysa, bu yöntemi doğa bilimlerinin işleyiş ve yapısını kavrama amacıyla kullanmak, yöntemi hedefinden saptırmak olur. Yöntem, fiziğin, kimyanın, biyolojinin, birbirinden ayrı bilimler olarak ortaya çıkmasında, kimi kendine özgü değişimleri gerekserken, bu yöntemi doğa alanından hem nitel, hem de nicel olarak bambaşka bir alanın (yöntemin kendi yapısının, neliğinin) anlaşılmasında kullanmak yanlış sonuçlara yol açacaktır. Kendi öz yapısını nesne edinen bir yöntem, Ouroboros'un oluşturduğu çember benzeri bir görüntü yaratacaktır. Oysa doğa bilimleri yönteminin öz yapısını anlamak için, bu yöntemi konu edinmeye elverişli olacak biçimde geliştirilmiş (doğayı açıklamak için değil, doğayı açıklamada kullanılan yöntemin yapısını açıklamak için) bir başka yöneme gereksinim vardır. Aksi halde bu soruları yanıtlamak için kullanılacak tüm zihinsel aygıtlar, kendileri de bu soruların konusu olan yöntemlerle

edinilmiş bilgisel donanım tarafından sağlandığından, doğa bilimlerinin bu sorulara yanıt verme girişimi -doğabilimsel bilgi teorisi- doğruluk-yanlışlık sorunundan önce, anlam sorununa yol açar.

Bu sorular bilgi teorisini ilgilendirir ve Husserl bilgi teorisi örneğinde böyle bir kısır döngüye düşmemek için kaçınılmaz olarak, doğa bilimsel savların (şeylerin varoluşuyla, nedensellik, zaman-mekan bağlantılarıyla ilgili savların) ve araştırmacının psişik yeteneklerinin varoluşu hakkındaki kabullerin dışlanması gerektiğini iddia eder. Husserl açısından bilgi teorisi örneği, naturalizmin doğallaştırıcı eğiliminin yanlış sonuçlarını gösterebilmek için çok önemlidir. Bilgi teorisinin doğa bilimsel bir etkinliğe dönüştürülmesi çabası bilincin doğallaştırılmasına yönelik girişimin bir sonucudur, Husserl'in özellikle karşı çıktığı da bu girişimdir. Çünkü ona göre, bilinç araştırmaları gerçekten de kesinbilim olarak felsefenin kurulmasının koşuludur. Ancak bu alanda yapılacak hiçbir araştırma naturalistinki gibi indirgemeci ve naif bir tutumla biçimlendirilmemelidir. Husserl'in karşı çıktığı yaklaşıma verdiği örnek, modern ekzakt psikolojidir. Bu bilim, bilgi teorisine ilişkin iddiaları bilinç araştırmalarına dayandırır. Oysa Husserl için bu araştırmalar, kaynaklandıkları naif tutum nedeniyle bilincin neliğini asla veremeyeceklerdir.

Husserl'in naturalizm eleştirisinde üzerinde en çok durduğu husus, bilinci, bilincin yapısına, neliğine uygun olarak konu edinmenin nasıl mümkün olacağının sorgulanmasıdır. Naturalizmin gözden kaçırdığı nokta da budur. Doğasallaştırılmış bir bilinç incelendiğinde, kendinde bilincin bilgisine ulaşılabilir midir? Husserl buna açık ve kesin bir "hayır" yanıtı vermektedir. Psikoloji bilinç incelemesi yapan bir bilim olarak belki de onun en çok önemseydiği bilimdir, bu nedenle eleştirisini kendi çağındaki psikoloji anlayışları üzerinden yürütür. Ona göre, bilinci incelemeye en yatkın bilim olan psikoloji, ekzakt - deneysel bir doğa bilimi olma talebini sürdürdüğü sürece bilincin özüne uygun bir araştırma alanı olamayacaktır. Fakat Husserl'in çizdiği doğrultuda hareket eden bir psikoloji, fenomenolojik psikolojiye dönüşüp "felsefeye girmek için en uygun bir eşik" olacaktır. Bunu göstermek amacıyla hem "Kesin Bilim Olarak Felsefe"de, hem de "Fenomenoloji" adlı yazısında doğa bilimleri tavrıyla hareket eden psikoloji ile fenomenolojik psikolojiyi ve transandantal fenomenolojiyi karşılaştırır. Böylece bir kez daha Husserl'in naturalizm eleştirisinde nereye baktığı görünür: bilince ilişkin kendi tasarımı yaratmasını mümkün kılan etkinlik olarak transandantal bir felsefeyi çıkış noktası yapmaktadır. Bu felsefenin sorunu "tüm gerçekliğin ve var diye algıladığımız bütün dünyanın yalnızca kendi tasarımlarımızın içeriği olarak, yargılarımızda yargılandığı gibi var olduğunun söylenip söylenemeyeceği"dir. Bu sorun, içinde "öznellik" kavramını iki ayrı anlamda tanımlamaya yol açan bir felsefenin nüvesini barındırır. Burada "öznellik", ya psikolojinin konusu olarak ya da fenomenolojinin konusu olarak bilince atıfla kullanılmaktadır. Husserl'in naturalist bilinç tasarımı eleştirmesinin ana nedenlerinden birisi de, bu tasarımın öznelliğin iki ayrı anlamını hesaba katmamasıdır.

Görüldüğü üzere Husserl'in hem naturalizmi eleştirirken, hem de bu eleştiriyi de sağlayacak zemin olarak kullanacağı fenomenolojisini kurarken belirleyici olan transandantal felsefenin sorun alanı olmuştur. "Gerçek hakkında verilecek yargının imkanı" ile ilgili olan ana soru, bu alandaki tüm aşkın sorunları ortaya çıkarır. Dolayısıyla Husserl için bu sorunun çözümü önceliklidir. O, naturalizmi kesinbilim idesine ulaşmamış olmakla eleştirirken kendi kesinbilim tasarımını hesaba katar. Bu tasarım ise bilinç ile özneyi özdeşleştiren bir öznellik anlayışının sonucudur. Öznelliğin bu biçimde kavranması fenomenolojinin de bilinç alanında nasıl iş göreceğini belirler. Fenomenoloji bu haliyle bir *akıl eleştirisi*dir.

Başta, Husserl'in naturalizmi eleştirirken üç noktaya dikkat ettiğini belirtmiştim. O bu noktalar arasında naturalizmin yöntemsel indirgemeci yaklaşımına ve bunun sonucu olarak da skeptisme yol açmasına değil, daha ziyade naturalizmin kesinbilim tasarımına karşı çıkar. Üstelik Husserl açısından yanlış olan bu tasarım aracılığı ile bilinç üzerine bilgi üretmeye kalkışılmaktadır. Husserl için bu girişim, yani bilincin farklı yapısının "doğa"ymışçasına ele alınması kabul edilemezdir. Böyle bir çaba, Husserl'in bilinç tasarımıyla asla örtüşmez. Ekzakt psikoloji ile fenomenolojinin arasındaki karşıtlığın nedeni de budur. Psikoloji bilinci doğa bilimsel olarak ele alır, bunun ne demek olduğu anlaşıldı, fenomenoloji ise bilincin fenomenolojisiyle uğraşır, peki bu ne anlama gelir? Fenomenoloji ile bilinç araştırması yapmak niçin daha uygun ve nasıl mümkündür ?

Görüldüğü üzere Husserl, psikoloji ile fenomenoloji arasında yaklaşım olarak değilse de, konularının benzerliği nedeniyle bir yakınlık bulmaktadır. Ancak psikoloji bilinç olaylarına, kendisini bir deney bilimi gibi görerek, doğa bilimsel yöntemlerle yaklaşır ve bilincin her türlü saf ve doğrudan çözümlenmesi dışlanır. Deneyimle bilinç olayları hakkında saptamalarda bulunulabilir ama, deneyim bilincin kendisi hakkında asla hiçbir bilgi sağlamaz. Bu türden bir bilgi için deneyimden önce gerçekleştirilecek bir bilinç çözümlemesi gereklidir. Bu çözümlemeler naif deneyimlerin bilimsel deneyimlere dönüşmesinin de imkanını oluştururlar. Öte yandan naturalistler psikolojinin "saf psikoloji kavramlarına zorunlu olarak içerik vermesinin deney aracılığı ile olmayıp, tersine bu içeriklerin deneyime uygulandığı" gerçeğini gözden kaçırmırlar. Psikik olanın anlamına yaklaştıkça, bu kavramların içeriklerinde çözümlemeler yapılır, bu çözümlemeler ile fenomenolojik ilişkiler belirlenir ve deneyime uygulanır. Ancak bu kavramlar a priori'dirler. Husserl, deneyin bilincin bilgisini sağlamadaki yetersizliğini, dahası ilkece kullanılamaz oluşunu açık bir temel sav durumuna getirmek için bu iddiasını fiziksel doğanın araştırılmasında fenomenal olanla ilişkinin kesilmesine rağmen, psikoloji de bu fenomenlerin asıl araştırma alanı olduğunu söyler. Bu iddia ile Husserl, naturalizme yönelttiği eleştirisinin dayandığı ve yönlendirici ilkesini de dile getirmiş olur. Şimdi bu ilkenin daha açık olarak görülebilmesi için anlatılanları toplamak ve bunlar üzerinde kısa bir değerlendirmede bulunmak gerekiyor.

Husserl'in eleştirisini, kurgulandığı sıradüzeni içinde verirse, şimdiye dek söylenenlerin nasıl bir mantıksal sıralanış içinde yer aldığı da görülür. Başta belirtil-diği üzere Husserl, naturalizm eleştirisinde üç noktanın altını çizer: naturalist kesinbilim idesi; yöntemsel bircilik; skeptizm. İlk hususun yöntemsel birciliğin, yön-temsel birciliğin de skeptismin nedeni olduğunu düşünür. Burada o, naturalizmin kesinbilim idesini kendi başına eleştirmekle kalmaz, bu idenin sonuçlarını da eleşti-rir. Ancak bir eleştiride sonuçlar üzerinde durmak her zaman doğru bir değeren-dirmeye ya da uygun bir yoruma yol açmayabilir. Dolayısıyla Husserl'in eleştirisini daha iyi değerlendirmek için naturalist kesinbilim idesini eleştirirken baktığı yeri görmek gereklidir. Böylece Husserl'in eleştirisinin teorik zeminine ulaşılmış olacaktır. Bu teorik zemin yukarıda eleştirinin yönlendirici ilkesi olarak anılan ilkenin de ortaya çıkmasının mantıksal koşullarını taşımaktadır. Bu nedenle çalışmayı bu teorik zemini bulmaya doğru yöneltmek gerekecektir.